

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію Осипенка Богдана Романовича
на тему: «Функціонування продовольчої системи України в умовах
«зеленої» економіки»
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Продовольча проблема є ключовою темою, що обговорюється міжнародною спільнотою на найвищих рівнях політичних дебатів, а також серед глобальних, національних та локальних. Продовольство включає в себе питання економіки, відносин між державою, суспільством і навколишнім середовищем, а також соціального, культурного, фізичного статусу особистості та її ідентичності. Охоплюючи такий широкий спектр питань, продовольство перетворилося на важливий інтеграційний чинник, крізь призму якого можна осмислити і вирішити низку актуальних проблем розвитку. Саме на це повинні бути спрямовані сучасні продовольчі системи, які у нинішніх кризових ситуаціях викликаних російською агресією проти України, виявилися нестійкими й несправедливими, що позначилося на здоров'ї, добробуті та процвітанні значної частини людства. Це стало приводом для розгортання продовольчої політики у світі. В Україні продовольча система здебільшого спрямована на забезпечення в умовах посилення міжнародної інтеграції та глобалізації постачати конкурентоспроможну продукцію і забезпечувати потреби населення у продуктах харчування в необхідному асортименті та належної якості. Проте ускладнення системи й поява нових елементів при організації процесів виробництва, обміну, розподілу і споживання потребують охоплення широкого кола зв'язків по всій ланці «від лану до столу», дотичних до сільського господарства, харчової промисловості, ринків продовольства, продовольчої безпеки, безпечності та якості продовольства тощо, що виходить за межі традиційних для вітчизняної науки категорій «продовольчий комплекс», «агропродовольчий комплекс», «агропродовольча сфера».

У цьому зв'язку важливим є науковий аналіз функціонування продовольчої системи в умовах зеленої економіки у контексті перегляду традиційних підходів та уявлень відповідно до вимог часу і глобалізації поширення єдиного змісту дефініцій. Дану роботу вирізняє з поміж існуючих прагнення автора продемонструвати тенденції розвитку, які відбуваються під впливом чинників зеленої економіки, не тільки казуально, але й за рахунок застосування кількісного аналізу. Зазначене вище підтверджує нагальність теми дослідження, коректність поставленої мети та завдань. Вона відповідає сучасним викликам аграрної політики, спрямованої на зміцнення внутрішньої стійкості, підвищення ефективності державного регулювання, розвиток місцевих продовольчих систем та інтеграцію національних пріоритетів у глобальний контекст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано з урахуванням Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану

заходів з її реалізації (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р.), що надає дослідженню виразної прикладної спрямованості та високого рівня суспільної значущості та підсилює практичну значущість результатів дослідження для реалізації державної продовольчої політики в умовах глобальних ризиків і сприяє стійкому відновленню національної економіки. Тема дисертаційного дослідження також згідно з програми наукових досліджень в рамках ініціативної тематики науково-дослідних робіт кафедри економіки та економічної теорії Білоцерківського аграрного університету «Економічна ефективність використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій України в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0120U103843), де автором обґрунтовано економічну ефективність використання природно-ресурсного потенціалу виробничими ланками продовольчої системи України на основі її циркуляризації, покращення екологічної складової виробничої ланки на основі розвитку органічного виробництва продовольчої продукції, а також здійснено її практичну адаптацію при розробці моделі циркуляризації потенціалу продовольчої системи Київської області.

Наукова новизна досліджень і практична цінність отриманих результатів дисертаційної роботи. Наукова новизна одержаних у дисертації результатів полягає в обґрунтуванні та розвитку положень, що становлять особистий внесок здобувача у розв'язання актуальної наукової проблеми та підлягають науковому захисту. Зокрема, у ході дослідження:

удосконалено:

- теоретико-методичний підхід до дослідження продовольчих систем шляхом поєднання системного, інституційного, екосистемного та ризик-орієнтованого підходів, що дозволяє здійснювати комплексне оцінювання продовольчої системи з урахуванням її адаптивності, резильєнтності та сталості розвитку;
- систему оцінювання еколого-економічних аспектів функціонування продовольчої системи України шляхом комплексного врахування показників економічної результативності аграрного виробництва та екологічної стійкості використання природних ресурсів, що дозволило встановити посилення екологічних ризиків її розвитку в умовах структурних і воєнних трансформацій;
- організаційно-економічний механізм модернізації продовольчої системи України в умовах «зеленого» переходу, який, на відміну від існуючих, інтегрує державну програму зеленої модернізації агропродовольчого сектору, Фонд зелених інвестицій, національну цифрову платформу моніторингу екологізації, систему регулюючих механізмів екологізації виробництва продовольчих товарів, розвиток локалізованих продовольчих систем та муніципальних продовольчих резервів, що забезпечує підвищення ресурсоефективності виробництва, екологічної стійкості, конкурентоспроможності агропродовольчого сектору та зміцнення продовольчої безпеки держави;
- інструментарій державного регулювання розвитку зеленої продовольчої системи, особливістю якого є інтеграція економічних, інституційних, інвестиційних, цифрових та екологічних інструментів впливу на агропродовольчий сектор, що сприяє формуванню умов для екологічної

модернізації виробництва, розвитку переробки сільськогосподарської сировини, підвищення стійкості продовольчої системи та її адаптації до сучасних викликів і вимог європейської інтеграції.

набули подальшого розвитку:

- теоретичний розвиток положень щодо сутності та структури продовольчої системи, яку запропоновано розглядати як багаторівневу резильєнтно-адаптивну соціально-економічну систему, що об'єднує виробництво, переробку, розподіл, споживання продовольства, інституційне середовище, природно-ресурсний потенціал, інфраструктуру та механізми забезпечення продовольчої безпеки, стійкості й сталого розвитку в умовах зростання кризових та воєнних ризиків;

- науково-теоретичне обґрунтування ролі концепції «зеленої» економіки у забезпеченні сталого розвитку продовольчої системи як інтеграційної основи поєднання економічної ефективності, продовольчої безпеки, екологічної стійкості та соціального добробуту через впровадження принципів ресурсозбереження, циркулярності, біоекономіки, низьковуглецевого розвитку, цифровізації та підвищення резильєнтності продовольчих ланцюгів в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій;

- оцінювання структурних трансформацій продовольчої системи України, що дало змогу виявити посилення дисбалансу між експортно орієнтованими та внутрішньо орієнтованими сегментами агропродовольчого виробництва, який проявляється у домінуванні зерново-олійної спеціалізації, скороченні тваринницького сектору, зменшенні ролі трудомістких галузей та збереженні сировинної моделі аграрного експорту, що обмежує формування доданої вартості, знижує рівень продовольчої стійкості та підвищує вразливість продовольчої системи до воєнних і логістичних ризиків;

- визначення особливостей формування інституціонального порядку переходу до зеленої продовольчої системи в умовах євроінтеграції, які полягають у трансформації інструментів державної підтримки від фрагментарної до змішаної державно-донорської моделі, посиленні ролі пільгового кредитування, міжнародної грантової допомоги, зеленого інвестування, екосхем та цифрових систем простежуваності продукції, що забезпечує адаптацію агропродовольчого сектору до вимог Європейського зеленого курсу та Спільної аграрної політики ЄС в умовах воєнних викликів;

- обґрунтування домінант підвищення ефективності продовольчої системи на засадах сталого розвитку в контексті «зеленого» переходу, які, на відміну від існуючих підходів, ґрунтуються на комплексному поєднанні інституційної адаптації до вимог Європейського зеленого курсу, екологізації виробництва, розвитку циркулярної економіки, стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю, впровадження механізму екологічної диференціації державного регулювання, системи екологічного аудиту та сертифікації, спеціалізованих фондів екологічної модернізації й інвестиційної підтримки, а також інтегрованої системи моніторингу продовольчої системи, що забезпечує підвищення ресурсоефективності, конкурентоспроможності, екологічної стійкості та продовольчої безпеки держави в умовах європейської інтеграції.

Практична цінність наукової роботи полягає у розробленні комплексу науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення результативності функціонування продовольчої системи України в умовах становлення «зеленої» економіки, посилення її екологічної, економічної та соціальної стійкості, а також забезпечення адаптації до сучасних трансформаційних викликів і вимог сталого розвитку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Сформульовані в дисертаційному дослідженні теоретико-методологічні положення, практичні рекомендації, висновки та наукові пропозиції відзначаються належним рівнем обґрунтованості, цілісністю й науковою достовірністю. Такий рівень забезпечено завдяки всебічному опрацюванню великого обсягу джерел (нормативно-правових актів, статистичних даних, міжнародних методичних підходів), використанню широкого спектра методів наукового аналізу - від порівняльного і системного до інституціонального та прогнозного моделювання. Це дало змогу авторові здійснити комплексну оцінку сучасного стану продовольчої системи України, виявити структурні виклики у сфері аграрного підприємництва та обґрунтувати інноваційні шляхи їх подолання в умовах «зеленої» економіки.

Робота Осипенка Богдана Романовича є науково завершеною, логічно структурованою, узгодженою зі сформульованою метою дослідження, яка в повному обсязі досягнута, а також поставленими завданнями, що отримали належне розкриття у відповідних розділах. Практична цінність роботи підсилюється тим, що її результати можуть бути використані як на рівні формування державної продовольчої політики, так і в межах місцевих програм забезпечення продовольством вразливих категорій населення.

Апробація результатів дослідження, повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію через публікацію 14 наукових праць загальним обсягом 3,35 друк. арк., з яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття у науковому виданні іноземних країн, 2 підрозділи у колективних монографіях, а також 6 тез наукових доповідей на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях. Це свідчить про визнання наукової спільноти та достатню апробацію основних положень дисертації.

Аналіз структури та змісту дисертації. Структура та зміст дисертаційного дослідження відповідають встановленим нормативним вимогам. На початку роботи розміщено анотації українською та англійською мовами, перелік наукових публікацій здобувача та зміст дисертації. У вступній частині автор обґрунтовує актуальність обраної тематики, висвітлює зв'язок дослідження з державними та галузевими науковими програмами, формулює мету, завдання, методологічну основу роботи, окреслює наукову новизну та прикладну значущість отриманих результатів. Окрему увагу приділено особистому внеску дисертанта в отримані результати, апробації дослідження, публікаційній активності, а також подано інформацію про обсяг і структуру наукової праці.

У розділі 1 «Теоретичні та методичні засади становлення продовольчої системи в контексті «зеленої» економіки» (с. 12-77) здобувачем здійснено системний аналіз трансформації теоретичних засад функціонування продовольчих систем, їх економічний зміст, концепцію «зеленої» економіки, як сучасну теоретико-методологічну основу трансформації продовольчої системи, яка забезпечує узгодження економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку. Особливу увагу приділено дослідженню продовольчих систем на засадах інтеграції концепції Food Systems Approach, системного, інституційного, екосистемного та ризик-орієнтованого підходів, що дозволило розглядати продовольчу систему як складну адаптивну соціо-еколого-економічну структуру, що охоплює виробничу, логістично-інфраструктурну, інституційно-регуляторну та споживчу підсистеми та краще осмислити переваги та ризики різних підходів у сучасних геополітичних умовах.

У другому розділі «Аналіз сучасного стану функціонування продовольчої системи України» (с. 78-147) дисертант представив всебічний аналіз основних показників, що характеризують рівень розвитку продовольчої системи на загальнодержавному рівні та посилення еколого-економічних суперечностей. Оцінено тенденції у виробництві ключових видів харчової продукції, а також особливості споживчої поведінки та доступу до продуктів харчування серед різних соціальних груп. Здійснено аналіз формування інституціонального порядку переходу до зеленої продовольчої системи України та оцінку впливу воєнних подій, демографічних змін і соціальної нерівності на доступність продовольства, з акцентом на регіони та верстви населення, які є найбільш вразливими. Окрема увага приділена аналізу заходів державної підтримки розвитку продовольчої системи в умовах «зеленої економіки».

У третьому розділі «Напрями удосконалення трансформації складових продовольчої системи України в умовах «зеленої» економіки» (с. 148–213) викладено ґрунтовні наукові положення та практичні рекомендації, спрямовані на удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку продовольчої системи в новому «зеленому» економічному середовищі. Дисертантом обґрунтовано новітні підходи до розроблення Програми розвитку продовольчої системи з урахуванням впливу глобальних трансформацій, кліматичних ризиків і викликів, зумовлених воєнним станом. Запропоновано модель трансформації продовольчої системи та комплекс організаційно-економічних, інституційних та цифрових механізмів підвищення ефективності функціонування продовольчої системи України, спрямованих на розвиток локалізованих продовольчих систем, сільськогосподарської кооперації, агрологістичних центрів, муніципальних продовольчих резервів та цифрових платформ управління продовольчими потоками. Окрему увагу приділено обґрунтуванню комплексу організаційно-економічних інструментів забезпечення сталого розвитку продовольчої системи в умовах післявоєнного відновлення.

У дисертаційній роботі наведено узагальнені висновки, а також проміжні підсумки після кожного розділу, які логічно резюмують ключові положення проведеного дослідження. Перелік використаних джерел оформлено відповідно до встановлених вимог до бібліографії й він охоплює 251 найменувань. У

додатках подано систематизовані матеріали теоретичних і прикладних досліджень, довідки щодо практичного впровадження результатів дисертації, а також список опублікованих наукових праць автора.

Дотримання принципів академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації та наукових праць Осипенка Б.Р. встановлено дотримання всіх вимог академічної доброчесності, які передбачають самостійність виконання наукового дослідження, коректність використання джерел, а також відповідальне ставлення до обробки та інтерпретації емпіричних даних. У представленій роботі відсутні ознаки академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій, несанкціонованого запозичення результатів інших дослідників або навмисного перекручування інформації. Усі наукові положення, висновки та аналітичні матеріали базуються на особистих напрацюваннях здобувача та належним чином супроводжуються посиланнями на першоджерела. Таким чином, дослідження повною мірою відповідає етичним стандартам академічної доброчесності, визначеним у законодавстві України та міжнародній науковій практиці.

Дискусійні положення і зауваження до змісту та оформлення дисертації. Високо оцінюючи наукову новизну та прикладну значущість дисертаційного дослідження, водночас варто звернути увагу на окремі зауваження і пропозиції, які мають дискусійний характер та можуть стати основою для подальшого наукового обговорення й удосконалення представлених підходів:

1. У розділі 1.1 автор наголошує, що особливо помітним зміни трансформації економічного змісту продовольчого забезпечення стали за умов поширення концепції сталого розвитку (с. 19). На наш погляд, робота наповнилася б більш глибоким змістом в разі уточнення стратегії сталого розвитку (Sustainable Development), яка об'єднує розвиток і навколишнє середовище. Ще у звіті Брундтланд було закладено засади чотирьом основним вимірам розвитку: збереження довгострокової екологічної стійкості, задоволення основних потреб людини, сприяння внутрішньо-генераційній та міжгенераційній справедливості, що безпосередньо має відношення і до формування економічного змісту поняття продовольчої системи.

2. Відмічаючи високий теоретичний рівень висвітлення сутності та економічного змісту продовольчої системи в розділі 1.1, на наш погляд, більш повного висвітлення потребують підходи представників української економічної думки до аналізу її елементів. Вважаємо за доцільне звернути увагу на науковий доробок Ю. Я. Лузана та О. В. Шубравської, що дозволило б розширити теоретичне підґрунтя дослідження, посилити його людиноцентричну спрямованість та більш повно розкрити соціально-економічні аспекти функціонування продовольчої системи.

3. У підрозділі 1.1 поза належною увагою залишилися теоретичні підходи, які пояснюють зростання ролі неформальних інститутів у забезпеченні функціонування продовольчої системи під час війни. Використання синтезу теорії неформальних інститутів, соціального капіталу, колективної дії, резильєнтності, мережевої взаємодії та адаптивних систем сприяло б посиленню теоретичної аргументації дослідження.

4. У розділі 1.2 автор ґрунтовно розкриває роль державного регулювання, розвитку ринкових інститутів та адаптації суб'єктів господарювання у забезпеченні ефективного функціонування продовольчої системи в умовах «зеленої» економіки. Водночас, на наш погляд, більш повного висвітлення потребує роль територіальних громад у формуванні та реалізації регіональної продовольчої політики в умовах децентралізації. Розкриття цього аспекту дозволило б посилити інституційне обґрунтування дослідження.

5. Опис окремих таблиць у розділі 2.1, на наш погляд, потребує певних уточнень. Зокрема, у таблиці 2.1 (с. 79) наведено динаміку валового збору основних сільськогосподарських культур, на підставі чого зроблено висновок про високий виробничий потенціал України. Водночас доцільно було б доповнити аналіз показниками частки України у світовому виробництві відповідних видів продукції. Це дозволило б більш повно оцінити місце України у світовій продовольчій системі та посилити аналітичну цінність проведеного дослідження.

6. У підрозділі 2.2 недостатньо уваги приділено комплексній оцінці наслідків міграційних процесів для функціонування продовольчої системи. Запровадження інтегрованого блоку показників «Міграційна стійкість продовольчої системи» сприяло б більш повному аналізу впливу внутрішнього та зовнішнього переміщення населення на виробництво, логістику, розподіл і споживання продовольства в умовах війни.

7. У підрозділі 3.1 (с. 156–160) питання формування еколого-інноваційних кластерів та кооперативів на регіональному рівні розкрито лише побіжно, в межах одного абзацу, без належного розвитку цієї ідеї. Автор не показує, що кластерний підхід здатний принципово змінити саму логіку державної продовольчої політики: чинна модель розвитку, побудована переважно на нарощуванні інвестицій та факторів виробництва, малорезультативна, а низька конкурентоспроможність продовольчої системи значною мірою пояснюється саме відсутністю державної політики кластерної структуризації економічних відносин. Перехід до кластерно-конкурентної та інноваційної моделі міг би суттєво змінити ситуацію в цій сфері, однак у роботі це положення не отримало належного обґрунтування.

Висловлені зауваження мають переважно уточнювальний, аналітичний або дискусійний характер і не знижують теоретичної значущості роботи, не ставлять під сумнів обґрунтованість висновків і не впливають на цілісність логіки дослідження та його прикладну спрямованість.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Осипенка Богдана Романовича на тему: «Функціонування продовольчої системи України в умовах «зеленої» економіки» є актуальним, самостійним та завершеним науковим дослідженням, яке повністю відповідає обраній тематиці та поставленій меті. Робота вирізняється високим рівнем наукової обґрунтованості, комплексністю підходу та практичною орієнтованістю. Усі визначені в дослідженні завдання успішно реалізовані, а мета досягнута, що дало змогу отримати нові наукові результати, які мають вагомe теоретичне та прикладне значення.

Дисертація демонструє високий рівень наукової зрілості автора, містить обґрунтовані наукові положення, має чітко виражену інноваційну складову й пропонує практичні інструменти, що можуть бути імplementовані в систему

державної політики у сфері функціонування продовольчої системи в умовах «зеленої» економіки. Таким чином, за всіма ключовими критеріями вона заслуговує на позитивну оцінку.

Представлена дисертація відповідає профілю спеціальності 051 «Економіка», а її науково-методичний рівень та практичні рекомендації відповідають чинним вимогам до робіт, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії. Робота виконана відповідно до Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (із змінами), Вимог до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Ураховуючи вищезазначене, автор дисертації – Осипенко Богдан Романович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» у межах галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківського національного
аграрного університету

Олеся ГАВРИК

«07» серпня 2026 р.

Підпис Олесі ГАВРИК засвідчує:
заступник начальника відділу документообігу
і кадрового забезпечення
Білоцерківського національного
аграрного університету

Людмила АЛЕКСЕЄВА